

F. FONT MÁRTA

A KIJEVI ÉVKÖNYV MINT MAGYAR TÖRTÉNETI FORRÁS

Ara a tényre, hogy az orosz évkönyvek a magyar történelem szempontjából igen jelentős források, már egy évszázaddal ezelőtt felfigyelt a magyar történettudomány. A múlt század végén Pauler Gyula német fordításban használta szövegüket,¹ Hodinka Antal pedig 1916-ban publikálta magyar vonatkozású részeit.² Hodinkának ez a kiadványa azóta is kézikönyv a magyar középkor kutatói számára. Egy hetven évvel ezelőtt megjelent munkáról nem nehéz belátni, hogy több szempontból is korszerűsítésre szorul. Elsősorban azért, mert ezen idő alatt a szovjet tudomány a szövegtörténeti vizsgálatok terén jelentős eredményeket produkált. Az orosz nyelvű íródott források esetében sem elégedhetünk meg azzal a kézirat-történettel, amelyet Hodinka írása közvetít számunkra. Hodinka munkájának hiányosságaira, illetve az azokkal járó veszélyekre Perényi József hívta fel a figyelmet: „Hodinka munkája csak az összefüggésekből kiragadott szövegrészeket ad. Ez annyit jelent, hogy annak, aki a 12. századi orosz–magyar kapcsolatokkal akar foglalkozni, teljes egészében kell tanulmányoznia azokat az évkönyveket, amelyekből a magyarul közölt részek származnak. Ha pedig az illető a forrásértéküket is meg akarja állapítani, ez pedig elkerülhetetlen, akkor keresztül kell rágnia magát egy hatalmas forráskritikai irodalmon.”³ Ezen a nyomon elindulva kíséreljük meg az orosz évkönyvek egy részének, a 12. század történetét felölelő kijevi évkönyvnek a magyar vonatkozású anyagát áttekinteni.

Úgy véljük, választásunkat indokolni kell, mivel a kijevi évkönyv anyagának vizsgálata nem tartozik a szovjet krónikakutatás centrális problémái közé. Leggazdagabb filológiai háttérrel az orosz őskronika (*Poveszty vremennih let*, a továbbiakban PVL) vagy közismertebb, de nem pontos elnevezéssel Nesztor-krónika rendelkezik, hiszen ez Sahmatov munkásságától kezdve a figyelem középpontjában áll.⁴ (Sahmatov olyan úttörő munkát végzett az orosz

1 Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I-II. Bp. 1899.

2 Hodinka Antal: Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. Bp. 1916.

3 Perényi József: Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. In: Tanulmányok a magyar-orosz irodalmi kapcsolatok köréből. I. Bp. 1961. 28-54. (43.)

4 A. A. Sahmatov: Poveszty' vremennih let. Petrograd, 1916.; *Uő*: Razüsžkanija o drevnejših letopisznuh szvodah. Szankt-Peterburg, 1908.; *Uő*: Oboszrenije ruszskih letopisznuh szvodov XIV-XVI. vv. Moskva-Leningrád, 1938. A további irodalomból a teljesség igénye nélkül I.: Poveszty' vremennih let. I. Tekst i prevod. Podgotovka Lihacsova D. Sz. Pod reakcijej Adrianovoj-Peretc. V. P. 1950. II. Primecsanija, sztat'i, kommentarii Lihacsova D. Sz. Moskva-Leningrád, 1950.; *M. D. Priszjolkov*: Isztorija ruszskogo letoniszsanija. XI — nacsala XV. vv. Moskva 1940.; *D. Sz. Lihacsov*: Ruszskije letopiszni i ih kul'turno-isztoricskoe znacsenie. Moskva-Leningrád, 1947.; *A. N. Naszonov*: Isztorija ruszskogo letopiszanyija XI — nacsala XVIII. vv. Moskva, 1968.; *Ja. Sz. Lur'e*: Obscerusszkie letopiszni. Leningrad, 1976.; *A. G. Kuz'min*: Nacsal'nye etapü ruszskogo letopiszanyija. Moskva, 1977.; *L. V. Cserepnin*: Szpomüe voprosü izucsenija Nacsal'noj letopiszni. Isztorija SZSZSZR, 1972/4., Letopiszni i hroniki kötetei. Moskva 1973., 1980., 1984.

évkönyvkutatás terén, mint Domanovszky Sándor a magyar kútfőkkel kapcsolatban.) Hogy mégsem ezt az igen gazdag filológiai háttérrel rendelkező forráscsoportot választottuk, annak oka a magyar vonatkozású tudósítások jellegében keresendő. A PVL magyarokra utaló feljegyzéseinek többsége annales-szerű, egy-két mondatra szorítkozó közlés. Egyetlen kivétel Kálmán király (1095–1116) 1099. évi halicsi hadjáratának elbeszéléssé szélesedő leírása, amelyet magyar kutatók több ízben feldolgoztak.⁵ A magyarokról szóló információk a 12. századtól — pontosabban 1118-tól — a *kijevi évkönyv* szövegében bővebbek. Hazai forrásanyagunk ez időkből gyér; nemcsak az oklevelek száma kevés, de a 14. századi krónikakompozíció is mostohán bánik 12. századi uralkodóinkkal, nagyon szűkszavú még oly jelentős királyok esetében is, mint pl. III. Béla (1172–1196).⁶ Ebben az időpontban tehát az orosz forrás egy „fehér foltot” tud színesebbé változtatni.

A kijevi évkönyv nem önálló formában fennmaradt krónikás alkotás, hanem a 15. század elejéről származó *Ipatjev-évkönyv* néven ismert kódex középső részét alkotja.⁷ Az Ipatjev-krónika a PVL szövegével kezdődik (pontosabban a PVL harmadik redakciójának nevezett szövegváltozattal), amely 1117-ig mondja el a Kijevi Oroszország történetét. Az Ipatjev-krónikának a PVL-t követő nagyobb, önállóan tekinthető egysége a kijevi évkönyv, amely 1118–1199 közötti időszak történetét beszéli el, és minden bizonnyal a 12. század végén, 1198–99-ben készült krónikás alkotás. A kijevi évkönyv elnevezés egyrészt a krónika keletkezési helyére, másrészt arra utal, hogy a középpontban elsősorban a Kijevben történtek, illetve a kijevi fejedelemséggel kapcsolatos események állanak. Az Ipatjev-krónika harmadik alkotóelemét az ún. *halics-volhíniai évkönyv* képezi, amely teljes egészében lokális események megörökítésével foglalkozik. További sajátossága, hogy a korai krónikarészek zömének annales-szerű tudósításaival szemben gesta-jellegű alkotás, így meglehetősen szabadon bánik a kronológiával. Többen rámutattak arra,⁸ hogy az Ipatjev-krónika családjához tartozó többi kódex (l. az 1. táblázatot a tanulmány végén) 13. századi része nem tartalmaz időbeli felosztást, így minden bizonnyal az Ipatjev-krónika „őst” összeállító 14. század eleji krónikás kompilátor műve az ötletszerű datálás.⁹

Általánosan elfogadott vélemény szerint a kijevi évkönyv 1198–99 táján keletkezett, szerzőjének Mojszejt, a Kijev melletti vidubicki kolostor apátját (*igumen*) tartják.¹⁰ Ez természetesen nem jelenti, nem jelentheti azt, hogy az 1118–1199 közötti feljegyzések mindegyike tőle származik. Neki tulajdonítják a 12. század második felében politikai szerepet játszó Rosztjiszlavicsok történetének megírását. Ezen túl kompilációs munkát végzett a különböző

5 *Hodinka Anál*: Kálmán királyunk 1099-iki peremysli csatája. Az orosz őskrónika nyomán. Bp. 1913. *Iglói Endre*: *Poveszt' vremennüh let o vengrah*. Slavica III. Debrecen, 1963.; *Perényi József*: *Ugrü v Poveszti vremennüh let*. In: *Letopiszi i hroniki 1973 g.* Moszkva, 1973. 92–102.

6 L. erre *Scriptores rerum Hungaricum*. I. Szerk. *E. Szentpétery*. (a továbbiakban SRH) Budapestini, 1937. 462–463.; III. Béla uralkodásáról javarészt külföldön keletkezett forrásokból értesülünk. L. III. Béla emlékezete. Szerk. *Kristó Gyula és Makk Ferenc*. Bp. 1983.

7 *Polnoe szobranie russzkih letopiszej*. (a továbbiakban PSZRL) II. Moszkva 1962. 285–715. oszlop. Az Ipatjev évkönyvről. L. A. A. *Sahmatov*: *Obozrenie i. m.* 69–102.; *D. Sz. Lihacsov*: i. m. 431–433.; *M. D. Priszjolkov*: i. m. 48–55.; *N. P. Jeromin*: *Kievskzjaja letopis kak pamjatnik kul'turü*. In: *Trudü Otdela Drevnerusszkoj literaturü* (a továbbiakban TODRL) VII. Moszkva-Leningrad, 1949. 67–97.; *A. Sz. Orlov*: *O galicko-volünszkom letopiszanii*. TODRL. V. Moszkva-Leningrad, 1947. 15–35.

8 A. A. *Sahmatov*: *Obozrenie i. m.* 69.; *D. Sz. Lihacsov*: i. m. 431–433.

9 Legutóbb pl. *I. G. Berezskov*: *Hronologija russzkiego letopiszanija*. Moszkva, 1963. 37–38.

10 L. erre a 7. jegyzetben felsoroltakat. Külön véleményt képvisel V. T. *Pasuto*, aki szerint a kijevi évkönyvírás 1238-ig folytatódott. V. T. *Pasuto*: *Ocserki po isztorii Galicko-Volünszkoj Ruszi*. Moszkva, 1950. 21.

helyi központok feljegyzéseinek „egybeszerkesztésével”. Annak ellenére, hogy a vidubicki kolostor apátja elsősorban Kijevre összpontosította figyelmét, nem vált szűklátókörűvé, s munkája sem lett azzá az ún. „helyi évkönyvírássá”, amely Lihacsov megállapítása szerint a 12. században önálló sodó fejedelemségekben folyó történetírói tevékenységet jellemzi.¹¹ A kijevi évkönyvbe más orosz fejedelemségekre vonatkozó feljegyzések is kerültek a 12. század végi kompilátor jóvoltából,¹² akinek látószöge ha nem is Oroszország egészére — mert pl. Novgorodról és az északi területekről keveset tud —, de a Kijevi Rusz nagyrésztére kiterjed. Ezért a lokális jelző helyett indokoltabbnak látjuk a *regionális* minősítést alkalmazni rá. A regionális szemlélet bizonyítékául szolgálnak a gyakran igen részletes tudósítások a halicsi, a csernyigovi és a perejaszlavi eseményekről, illetve az ott uralkodó fejedelmek cselekedeteiről. Pl. a csernyigovi Olgovicsek és a halicsi Vlagyimirko tetteinek leírásakor az irántuk megnyilvánuló szimpátia nyilvánvalóan a helyi krónikás, a velük szembeni ellenszenv vagy negatív értékelés pedig a kijevi szerző tollából származik. A kijevi évkönyv olyan jelentős mennyiségű halicsi információt tartalmaz, hogy Jeromin már azt feltételezte: a kijevi évkönyv alapját a halicsi feljegyzések alkották, amelyhez utólag kerültek a Kijevből származó adatok.¹³ Álláspontját azonban más kutatók nem osztották.

A kijevi évkönyvvel kapcsolatos megoldatlan kérdések közül fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy az 1118–1199 közötti tudósítások közé a 14. századi kompilátor keze nyomán újabb kiegészítések kerültek, amelyek eredetileg nem szerepeltek, nem szerepelhettek a 12. század végén összeállított kijevi évkönyvben. Ilyen „betoldás” az 1188–1189–1190-es éveknél található; erre a későbbiekben konkrétan kitérünk. Nem tartjuk elképzelhetetlennek, hogy ez idővel más részekről is bebizonyosodik, addig azonban a kijevi évkönyvből származó minden további adatot úgy kell kezelnünk, hogy már a 12. század végi krónikás alkotás része volt.

Felmerültek problémák e forrás keletkezési helyét illetően is. Priszjolkov, Jeromin és Lihacsov szerint egyedül a vidubicki kolostor, a Monomahok (az 1113–1125 között uralkodó Monomah fejedelem és utódai) családi monostora volt a lejegyzés helyszíne,¹⁴ Sahmatov feltételezései között viszont szerepel a perejaszlavi püspöki székhely is, mint a Kijevvel kapcsolatos információk megőrkítője.¹⁵ Sahmatov hipotézisének ellentmond az a körülmény, hogy a kijevi évkönyv egésze sokkal világiasabb szemléletű, mint a kortárs feljegyzések akár a *novgorodi*, akár a *vlagyimir-szuzdali krónikákban*.¹⁶

A kijevi évkönyvet tartalmazó Ipatyev-krónikacsalád számos ponton eltér attól a krónikás vonulattól, amelynek az 1377-ből származó *Lavrentyev-évkönyv* a legkorábbi alkotása és a későbbi ún. „moszkvai” krónikák alapja. Naszonov kutatásaiból mégis arra derült fény, hogy a 12. századi részben több esetben is kapcsolódik egymáshoz tematikusan a két krónikacsalád. Ez a tematikus közelség a kijevi trónharcok azon szakaszainál figyelhető meg, amelyeknek a vlagyimir-szuzdali fejedelmek (Jurij Dolgorukij 1132–1157 és Andrej Bogoljubszkij 1157–1174) is aktív részesei voltak, valamint a kunok (az orosz évkönyvekben *polovecek*) elleni harcok nevezetesebb állomásainál. Ez utóbbira példa a novgorod-szeverszkiji

11 D. Sz. Lihacsov: i. m., 173-288.

12 Im. 431-433.; I. P. Berezskov: i. m. 124-211.

13 N. P. Jeromin: i. m.; N. P. Jeromin: *Volünszkaja letopisz'* 1289-90 gg. TODRL XIII. Moszkva-Leningrad, 1957. 113-114.

14 M. D. Priszjolkov: i. m. 48.; D. Sz. Lihacsov: i. m. 432. N. P. Jeromin: *Kievskaja letopisz'* i. m.

15 A. A. Sahmatov: *Obozrenie* i. m. 17-19.

16 A. N. Naszonov: *Ob otnosenii letopiszanija Perejaszlavlja Russzkogo k kievskomu (XII v.)*. In: *Problemy isztocznikovedenija*. vüp. XIII. Moszkva, 1959. 466-494., V. B. *Viminbahov*: *Galicko-vo-linszkij litopisz jak voenno-isztocisne dzserelo*. Ukr. Iszt. Zsumal, 1974/4. 27-35.

Igor fejedelem 1185. évi hadjárata. Naszonov az Ipatjev- és a Lavrentjev-krónikák közötti kapcsolatot abból eredezteti, hogy mindkettő szerzője ugyanazt a számunkra ismeretlen feljegyzést használta. Úgy véli, hogy a Kijevvel kapcsolatos információk perejaszlavi közvetítéssel jutottak északra.¹⁷

Ha nem is olyan terjedelemben és gyakorisággal mint a PVL, de a kijevi évkönyv is számos későbbi kompiláció alkotóelemévé vált (L. 2. táblázat).¹⁸ Egyik sem tartalmazza a kijevi évkönyv szövegét teljes terjedelmében, csupán elemeiben. Ezért nem tekinthetők vele egyenértékű szövegvariánsnak.

Hodinka munkája négy fejezetre oszlik: a PVL, az 1111–1174, illetve 1188–1283 közötti időszak és a moszkvai évkönyvek szerint csoportosítja a magyar vonatkozású feljegyzéseket. A tagolás nem egységes, részben az alapul szolgáló forrást, részben a kronológiát követi. E felemás megoldás — úgy véljük — abból ered, hogy csak az első (PVL) és a negyedik fejezet (moszkvai krónikák) forrásait sikerült a kronológiával összhangba hozni. Tudniillik a 11. századra és az azt megelőző korszakra a PVL az egyetlen (bár számos változatban fennmaradt) forrás. A 15. század végéről tudósító (tehát legkorábban 16. század eleji vagy annál későbbi) krónikákat pedig valóban egyöntetűen lehet moszkvaiaknak nevezni, noha ezt az összefoglaló elnevezést a mai szakirodalom nem használja. Elavultnak tekinthető az egyes fejezeteken belüli „régí”, „közép” és „újabb” szövegek szerinti csoportosítás. Mint a kijevi évkönyv példáján láttuk, az ún. „közép” és „új” szövegek korai eseményeket tárgyaló részei szintén egy-egy régebbi, korai szövegvariánshoz kapcsolhatók, csak azoknak csonkább, nyelvi szempontból romlottabb és mindenképpen erőteljesebben kompilált változatai.¹⁹ Több-szörös áttételeken keresztül kerültek a későbbi kódexekbe, így forrásértékük mindenképpen csekélyebb és csupán kiegészítő jelleggel használhatók az alapszöveg mellett.

A kijevi évkönyv teljes szövegét és a fentebb összefoglalt forráskritikai megállapításokat figyelembe véve Hodinka munkája a következő korrekciókra szorul:

1. Az Ipatjev-krónika a PVL-nek egy másik variánsával kezdődik, amely a Lavrentjev-krónikabeli szövegváltozattal szemben nem 1110-ig, hanem 1117-ig tárgyalja az eseményeket. A PVL kritikai kiadása mindkét változat figyelembe vételével készült.²⁰ Eszerint Hodinkánál a második fejezet első két adatát (1111. és 1112. évekre vonatkozókat) az első fejezet végén kellene elhelyezni.²¹

2. III. Béla halicsi hadjárati (1188–1190-nél feljegyezve) a harmadik fejezetbe kerültek, a halics-volhiniai évkönyvek tudósításával egy csoportba, mivel már korábban is ismert volt a szöveg halicsi származása. Úgy gondoljuk, ez mégsem elég indok e részek kiemeléséhez, mivel a kijevi évkönyv másutt is tartalmaz hasonló módon halicsi eredetű feljegyzéseket (pl. 1141, 1144, 1153, stb.). A 12. század folyamán más központokhoz hasonlóan Halicsban is szokássá vált az események megörökítése. E helyi jellegű krónikák nézőpontjuk tekintetében szorosan kötődtek fejedelmi környezetéhez. Az 1180-as évek végén szereplő Vlagyimir Jaroszlavics annak a fejedelmi dinasztiának utolsó tagja, amely a 11. század végétől Halicsot szilárdan kezében tartotta és Kijevtől független központtá szervezte. Már 1188-ban, majd a későbbiekben is Vlagyimirk vetélytársa volt a halicsi trónra is aspiráló Roman Msztyi-

17 A. N. Naszonov: i. m. 481.

18 D. Sz. Lihacsov: i. m. 427-479.; M. D. Priszjolkov: Letopiszanie Zapadnoj Ukrainü i Belorusziii. Ucsenüe zapiszi Leningradzkogo Goszudarsztvennogi Universzitetä. szerija isztoricseszkih nauk, vüp. 7. No. 67. Leningrad, 1941. 5-24. 12.

19 Hodinka A.: Az orosz évkönyvek i. m. 19., 81.; Perényi J.: Az orosz évkönyvek i. m. 40-47.

20 Poveszt' vremennüh let. cs. I. tekst i perevod.

21 Font Márta: Russzkie letopiszi kak isztocsniki. In.: Acta Universitatis Szegediensis de A. József nominatae. (a továbbiakban AUSZ) Dissertationes Slavicae. XII. 235-242. 238.

szlavics, volhíniai fejedelem (1170–1199). Vlagyimir halála után, 1199-ben valóban meg is szerezte Halicsot és Volhíniával összekapcsolva megteremtette az egyik legjelentősebb orosz fejedelemséget. Romanhoz és utódaihoz kötődik a halics-volhíniai évkönyv, míg Vlagyimirhoz és elődeihez a 12. századi krónikás alkotás. Úgy véljük, ezek egymástól függetlenek, más-más szerzőtől származnak: összekapcsolásuk nem indokolt.

3. Hodinka a 12. századra vonatkozó szövegeket több helyről válogatta.²² Legbővebben és legterjedelmesebben a kijevi évkönyvet fordítja. Vele párhuzamosan fut a Lavrentyev-krónika 12. századi, Hodinkánál szuzdali krónikának nevezett szövege. A szovjet kutatás azonban a Kljazma-menti Vlagyimir városához köti és *vlagyimiri „szvod”-nak*²³ nevezi, mivel Vlagyimir volt a fejedelemség központja Andrej Bogoljubszkij uralkodásától kezdve. A 12–13. század fordulóján itt gyors egymásutánban három szvod is keletkezett az 1177., 1193. és 1212 években.²⁴ Ezek alkotják „összeszerkesztett” állapotban a Lavrentyev-krónika 12. századi részét. Az első két szvod merített (Naszonov már idézett megállapításai szerint) a kijevi évkönyvből a Perejaszlav-Russzkijban lejegyzettek közvetítésével. A két szöveg egymás mellé állítása hasznosnak bizonyul, amikor a két tudósítás között ellentmondást tapasztalunk. A kijevi évkönyv 6647-nél (1139. március — 1140. február) ír II. Béla király (1131-1141) által a kijevi nagyfejedelemnek küldött csapatról, a vlagyimiri pedig 6646-nál (1138. március — 1139. február). A szóban forgó évkönyvek teljes terjedelmének kronológiai vizsgálata alapján Berezskov megállapította,²⁵ hogy a kijevi évkönyv minden 6646-ban történt eseményt 6647-re datál; a szokásos márciusi évkezdet helyett az ún. ultramárciusit alkalmazza néhány éven keresztül, így a valóságosnál egy évvel nagyobb évszámok szerepelnek benne. Tehát az adott esetben II. Béla segítségküldéséről az 1138-as évet kell figyelembe venni.

Az orosz évkönyvírás a bizánci krónikák időszámítását vette át, kezdőpontja a „világ teremtése” volt, így jöttek létre a jelenlegi évszámainknál általában 5508-cal nagyobb számértékek. Emellett azonban megtartották saját márciusi évkezdetüket. Így a bizánci szeptemberi évkezdet és a keleti szláv területeken szokásos márciusi évkezdet különbségéből adódóan az azonos évszámok nem ugyanazt az időtartamot jelölik. Általában a szeptemberben kezdődő új év száma az orosz krónikákban a következő márciustól jelenik meg (márciusi év). A 12–14. században azonban megfigyelhető az évkezdet másik irányú „csúsztatása” a megelőző márciusra. Ezt nevezi a szakirodalom ultramárciusinak.²⁶ Az ultramárciusi évkezdet nem egy-egy év jelölésénél, hanem több évet felölelő periódusokban fordul elő. A kétféle időszámítás közötti „váltás” általában a szövegek eltérő eredetére is utal. A krónikás a különböző helyről származó szövegekben észrevehette a kronológiai ellentmondásokat, és ezeket szövegösszevonással, az események megduplázásával vagy kihagyásával, esetleg átcsoportosítással igyekezett feloldani. Ez történhetett az Ipatyev-krónika 6647. évi adatával is.

Az Ipatyev- és Lavrentyev-krónikák 12. századról tudósító részén túl több eredeti korai szöveg nem lévén — a novgorodi évkönyveket nem számíttjuk ide, mivel a déli határ mentén történtek kiesnek látószögükből —, a Hodinkánál szereplő párhuzamos szövegek és mellékletek is ugyanezekre, illetve kifejezetten a kijevi évkönyvre támaszkodnak (L. 2. táblázat): újból és újból módosítva az eredeti „alapszöveget”. A moszkvai krónikáknak

22 Hodinka A.: Az orosz évkönyvek i. m. 79-93.

23 A „szvod” terminus a szovjet szakirodalomban egy önálló formában nem megőrződött, de rekonstruálható évkönyv-szerkesztményt jelöl.

24 D. Sz. Lihacsov: i. m. 429-430.; L. L. Murav'eva: Letopisanie Szevero-Vosztocnoj Ruszi. XIII-XV. vv. Moszkva 1983. 5.

25 I. P. Berezskov: i. m. 137-138.

26 I. m.: 9.

nevezett évkönyvekben (*Voszkrzenszki évkönyv, Szofiai évkönyv*)²⁷ természetesen a fel-emelkedő és az orosz fejedelemségeket egyesítő moszkvai fejedelemség, illetve az elődöknek tartott vlagyimir-szuzdali fejedelmek története áll az érdeklődés középpontjában. A déli, dél-nyugati területek története, mivel azok a 14. században lengyel függésbe kerültek, kevésbé fontosak az északi körzetek számára. Hasonló felfogást tükröz a tveri illetőségű *Tverszkoj szbornyik*²⁸ is. A 16. századi Voszkrzenszki évkönyv alapjául szolgáló 1479. évi nagyfejedelmi szvod,²⁹ amely „átmentette” a korai szövegeket, Hodinkánál hiányzik a felhasznált évkönyvek sorából. A 17. századi *Nyikon-féle évkönyv*³⁰ elnevezését Nyikon pátriárkáról (1652–1658) kapta, mert a kódexcsalád egyik darabja az ő tulajdonában volt. A Nyikon-féle évkönyvnek egy miniált variánsa hat kötetben foglalja össze Oroszország történetét, ezek közül Hodinka az ún. *Laptyev- és Golicin-kötetekből* merített. Lihacsov a Nyikon-évkönyv 1520-ig terjedő részét „grandiózus kompilációnak” tartja.³¹ Az is tisztázódott, hogy a Nyikon-féle évkönyvnek nem a pátriárka tulajdonában levő kézírata a legrégebb, hanem az ún. *Obolenszkij-féle másolat*.³² Végül szólunk kell a *Gusztni-évkönyvről*,³³ amelyet forrásérték szempontjából a legmegbízhatatlanabbnak tartunk. Nemcsak kései, 17. századi volta miatt, hanem mert olyan „tudós” munka, amely az egykori Halics területén íródva a hozzáférhető latin nyelvű krónikákat is beépítette szövegébe, amint ez közvetlen utalásokból ki is derül.³⁴ Így semmiképpen sem állítható az óoroszl irodalmi alkotások sorába, ezért Lihacsov említésre sem méltatja. Történeti forrásként való hasznosítása sem problémamentes. Szövege az Ipatjev-krónikához viszonyítva lényegesen összevontabb, előfordul, hogy a szerző összekeveri a történetében szereplő személyeket,³⁵ az Ipatjev-krónikához viszonyított új információit többnyire a lengyel krónikákból meríti.³⁶

A továbbiakban rátérünk a kijevi évkönyv magyar vonatkozású helyeinek áttekintésére, forrásértékük megállapítására téve kísérletet. Ilyen feljegyzéseket a következő időpontokban találunk:

6626 = 1118. március	—	1119. február
6631 = 1123. március	—	1124. február
6647 = 1139. március	—	1140. február
valójában: 1138-1139 az ultramárციusi évkezdett miatt		
6652 = 1144. március	—	1145. február
6656 = 1148. március	—	1149. február
6657 = 1149. március	—	1150. február
6658 = 1150. március	—	1151. február
6659 = 1151. március	—	1152. február

27 PSZRL VII. (Voszkrzenszskaja letopisz') Szankt-Peterburg, 1856. PSZRL VI. (Szofijszkaja I. Letopisz') Szankt-Peterburg, 1853.

28 PSZRL XV. (Tverszkoj szbornik.) Szankt-Peterburg, 1863.

29 PSZRL XXV. (Moszkovszkij letopisz'nij szvod konca XV. v.) Moszkva-Leningrad, 1949; *D. Sz. Lihacsov*: i. m. 469-471.; *L. L. Murav'eva*: i. m. 25.

30 PSZRL IX-XIII. (Nikonovszkaja letopisz') Szankt-Peterburg, 1862-1906.; *D. Sz. Lihacsov*: i. m. 475-479.; *B. M. Klossz*: Nikonovszkij szvod i russzkie letopiszi XVI-XVII vv. Moszkva, 1980.

31 *D. Sz. Lihacsov*: i. m. 478.

32 *B. M. Klossz*: i. m. 43-51.

33 PSZRL II. Szankt-Peterburg, 1843. 234-373. (Gusztnszkaja letopisz'); *A. Ersov*: Koli j hto napiszav Gusztnszkij litopisz? Zapiszi Naukogo Tovariszta i. m. Sevcsenka. t. 100. cs. 2. (Praci isztoricsni.) Lviv, 1930.

34 PSZRL II. 1843. 289-322.

35 I. m.: 321.

36 *Stöckl G.*: Das Fürstentum Galizien-Wolhynien. In: Handbuch der Geschichte Russlands. I. Hrsg. v. *M. Hellmann* u. a. Stuttgart, 1981. 484-533. 490.

6660 = 1152. március — 1153. február
6663 = 1155. március — 1156. február
6664 = 1156. március — 1157. február
6665 = 1157. március — 1158. február
6667 = 1159. március — 1160. február
6682 = 1174. március — 1175. február
6696 = 1188. március — 1189. február
6697 = 1189. március — 1190. február
6698 = 1190. március — 1191. február

A szövegek műfaji hovatartozása szerint két csoportot különböztethetünk meg: a rövid tényközlésre szorító feljegyzéseket (I. csoport) és az eseményeket aprólékosabban elmondó, ún. krónikás vagy évkönyvi elbeszéléseket (II. csoport).

I. csoport	II. csoport
a) 1138.	a) 1118., 1123.
b) 1144.	b) 1148–1152
c) 1159.	c) 1188–1190
d) 1155., 1156., 1157. és 1174.	

I. a/ Sorrendben az első a 6647 (1139–1140)-nél szereplő, valójában 1138. évi adat,³⁷ amely azt adja hírül, hogy Jaropolk nagyfejedelem (1132–1139) seregében, midőn a csernyigovi Vszevolod Olgovics „megleckéztetésére” indult, magyarok is voltak: „a király is küldött segítséget”. (A „korol” szó minden esetben a magyar királyokat jelenti a kijevi évkönyvben, bár személynevük egyetlen egyszer sem fordul elő.) A krónikás a nagyfejedelem pártján áll (pl. nem akar vérontást, noha Vszevolod „rászolgált a büntetésre” a polovecek behívása miatt, így bizonyosan kijevi krónikással van dolgunk. Mivel Jaropolk fejedelem Vlagyimir Monomah fia, úgy gondoljuk, hogy az uralmáról készített feljegyzések is a Monomah-dinasztiát dicsőítő krónikás alkotás részének tekinthetők. Az a szerző állhat mögötte, akitől a Vlagyimir Monomahhal és másik fiával, az 1125–1132 között uralkodó Msztyiszlavval szimpatizáló megnyilvánulások is származnak.

I. b/ A következő alkalommal, 1144-ben viszont a halicsi fejedelem, Vlagyimirko (1141–1153) hívott magyar csapatokat,³⁸ hogy nagyobb haderővel várhassa Vszevolod Olgovics nagyfejedelem (1139–1146) támadását. Vlagyimirkonak a magyarok „nem voltak hasznára” — mondja a krónikás —, mivel csatára nem került sor. A jó diplomáciai érzékkel rendelkező Vlagyimirkonak (a „sokbeszédű” jezt értelmezik így) sikerült az ellenfél táborában pártfogókra lennie. Azt, hogy a magyar csapatok élén a „király anyai nagybátyja, a bán” állt, a Lavrentyev-krónikából tudjuk.³⁹ A tudósítás első pillanatra Halicsból eredőnek tűnik a helyszín miatt. Mégis inkább úgy véljük, hogy a csernyigovi feljegyzések közül, azaz az épp uralmon lévő nagyfejedelem családi krónikájából került a kijevi évkönyvbe. Két szempont is ezt támasztja alá. Az egyik: Vlagyimirko esetében a „sokbeszédű” jelző többször is előfordul, ráadásul nem pozitív értelemben. A másik: Vlagyimirko pártfogója az az Igor

37 PSZRL II. Moszkva, 1962. 301. oszlop.

38 I. m.: 315. oszlop

39 PSZRL I. Moszkva, 1962. 311-312.

Olgovics, aki 1146-ban néhány napra kijevi nagyfejedelem lett. Hatalmi ambíciói ekkor kerülnek szóba első ízben; felbukkanása és Vlagyimirkóval való egyezkedése előkészíti trónrajutását és egyben anticipálja későbbi balsorsát (1147-ben egy Kijevben kirobbant felkelés során megölték).

I. c/ Ezzel ellentétben halicsi eredetű lehet az az 1159. évi szöveg, ahol arról esik szó, hogy a halicsi fejedelem, Jaroszlav Vlagyimirovics (1153–1187) érdekei képviseletében a magyar királynak egy embere Kijevben tárgyalt.⁴⁰

I. d/ A rövidebb információk közül az alábbiakat összetartozónak látjuk. 1155-ben II. Géza anyósa érkezett Magyarországra a volhiniai Vlagyimirből,⁴¹ és a királytól sok pénzt kapva távozott. 1156-ban a király sógora, Vlagyimir Msztyiszlavics menekült Magyarországra, akit unokaöccse elűzött a volhiniai Vlagyimirből, ahol mindaddig a fejedelmi hatalmat gyakorolta. 1157-ben értesülünk Vlagyimir visszatéréséről Oroszországba.⁴² 1174-nél erre történik utalás.⁴³ E mozaikok a volhiniai fejedelemség megszerzéséért folytatott küzdelmeket jelzik (1155–1157), a sálakat a vesztes, Vlagyimir Msztyiszlavics személye fűzi egybe. Próbálkozásait a másik fél szempontjából ítéli meg a krónikafő: „meneküléseit saját magának köszönhette”. Helyi konfliktusról van szó, így a tudósítások nagy valószínűséggel Volhiniához köthetők.

II. a/ 1118-ban II. Istvánhoz (1116–1131) érkezett Jaroszlav Szvjatopolsics, Volhiniából elűzött fejedelem.⁴⁴ 1123-ban az ő kérésére cseh és lengyel csapatokkal együtt II. István is útnak indult a volhiniai Vlagyimir felé.⁴⁵ Vlagyimir városa alatt igen nagy létszámú sereg gyűlt egybe. A várost védők a csata előtt elfogták Jaroszlav fejedelmet, aki könnyelműen csekély kísérettel a vár közelébe lovagolt és hadainak nagyságával kérkedett a védők előtt. A csellel elfogott fejedelem meggyilkolása után — nem lévén ok az összecsapásra — a külföldiek visszafordultak. II. István eme hadjáratáról a magyar krónika is tud,⁴⁶ de az orosz fejedelem neve hibásan szerepel (*nomine Bezen*). Az 1118-as menekülés és az 1123. évi segítségnyújtást a magyar krónika nem különbözteti meg. Ezért alakíthatta véleményét Pauler Gyula úgy, hogy II. István „azonnal kész volt a hadjáratra”.⁴⁷ A legújabb munkák pedig, amelyek II. István oroszországi hadjáratát tárgyalják⁴⁸ elsősorban arra körülményre figyelnek fel, hogy a hadjárat során a magyar uralkodó és a kíséretében lévő előkelők között ellentét robbant ki.⁴⁹ Ezért háttérbe szorult, illetve fel sem merült, mi indokolja a segítségkérés és megvalósulása egymástól távoli időpontba kerülését. Az ellentmondást a kijevi évkönyv teljes szövege részben megoldja. Megtudjuk, hogy 1118 és 1123 között Jaroszlav lengyel segítséggel többször is próbálkozott visszakerülni egykori birtokába, de támadásait Vlagyimir Monomah rendre visszaverte.⁵⁰ Véleményünk szerint az orosz fejedelem kétféleképpen fordult meg a magyar király udvarában. Először 1118-ban, ekkor azonban segítség nélkül távozott, másodszer pedig 1123-ban, a segítségnyújtást megelőzően. Így szinkronba

40 PSZRL II. 1962. 496. oszlop

41 I. m. 482-483. oszlop

42 I. m. 486. oszlop

43 I. m. 567. oszlop

44 I. m. 285. oszlop

45 I. m. 286-288. oszlop

46 SRH I. 437.

47 Pauler Gy.: i. m. I. 231.

48 Makk Ferenc: Magyarország a XII. században. Bp. 1986. 96.; Kristó Gyula: Az Árpád-kor háborúi. Bp. 1986. 74-75.; elnagytoltan tárgyalja V. T. Pasuto is. L. Vnesnjaja politika Drevnej Ruszi. Moszkva, 1968. 151., 167.

49 SRH I. 438.

50 PSZRL II. 1962. 285-286. oszlop

hozhatók a kijevei évkönyv és a magyar krónikakompozíció adatai. Az ismeretlen szerző szimpátiája egyértelműen a Monomah család oldalán van. Az ellenük fellépő Jaroszlavot negatívan ábrázolja: kérkedő, hetvenkedő, túlzottan magabiztos, ráadásul idegen csapatokra támaszkodik. A vele szembenálló Monomah-fiú, Andrej szerény, alázatos, istenfélő. A krónikás — értéktételei alapján — ugyanaz a Monomah-dinasztiát dicsőítő szerző lehet, aki az 1138. év eseményeit is lejegyezte.

II. b/ Az 1148–1152 közötti események krónikája⁵¹ egy újabb tematikai egységet alkot annak ellenére, hogy számos epizódból áll. Az elbeszéléssorozat központi alakja Izjaszlav Msztyszlavics, aki kisebb megszakításokkal 1146–1154 között ült a nagyfejedelmi trónon. Az ő érdekeit, illetve hatalmának megszilárdítását szolgálta az a hatszori segítségnyújtás, amit II. Géza (1141–1162) csapatainak megjelenése fémjelez.⁵² A hat alkalomból két ízben a magyar király személyesen vezette a hadjáratot: 1150 őszén és 1152-ben. Ezekről a 14. századi magyar krónikakompozíció is tájékoztat.⁵³ A többi négy esetben hol Vlagyimír Msztyszlavics, a nagyfejedelem testvére, hol Msztyszlav Izjaszlavics, a nagyfejedelem fia, hol a magyar király hadvezére állt a segédcapatok élén. Az a két hadjárat, amelyet a magyar király személyesen vezetett az országos sereg élén, a halicsi Vlagyimirko ellen irányult.⁵⁴ A hadjáratok időpontjának megállapítása csak megközelítő pontossággal lehetséges: 1148 kora tavasza, 1149 karácsony tájéka, 1150 ősze, 1151 legeleje, 1151 júniusa és 1152. Sajnos párhuzamba állítható, orosz nyelvterületen kívüli forrással nem rendelkezünk. Egyedül az 1149. évről tudjuk, hogy a szerbek elleni bizánci támadás idején került rá sor.⁵⁵ Az 1146–1154 közötti időszak eseményei (Izjaszlav nagyfejedelemségének ideje) a kijevei évkönyv terjedelmének megközelítőleg egyharmadát teszik ki. Ez a tartalmilag jól elkülöníthető *poveszty* (kompakt egységet alkotó hosszabb elbeszélés) Izjaszlav Msztyszlavics nagyfejedelem gestájának is nevezhető, illetve egy ilyen gesta egykori létezésére vall.⁵⁶ Az elbeszélés-sorozat szerzője igen aprólékosan, részletekbe menően tudósít. Nemcsak olyan vonatkozásban tájékozott, hogy mekkora a magyar csapat létszáma (pl. hetvenhárom csapatot említ egy ízben, ami a királyi testőrség és a megyei csapatok egyidejű jelenlétére, tehát az országos seregre enged következtetni),⁵⁷ tudja a krónikás azt is, milyen útvonalon érkeznek a magyarok, miről folyik tárgyalás a hadműveleteket irányítók sátrában, leírja a Kijeven megrendezett győzelmi lakomát, a magyar katonák lovagi tornáját, sőt a magyar király és Izjaszlav üzenetváltásai is ismertek előtte.⁵⁸ Mindez feltétlenül kortárs szerzőre vall, aki az eseményeknek közvetlen részese is volt. Valószínű az is, hogy világi személy az illető, hiszen az egyházi ügyek iránt nem érdeklődik mélyrehatóan, gondolkodásmódja is világi. Az Izjaszlavhoz közelálló kör tagja lehetett. Ribakov gyanúja Pjotr Boriszlavics bojárra terelődött, aki gyakran szerepel a nagyfejedelem környezetében, közvetlen közelében, többször követi megbízást is

51 I. m. 360-461. oszlop

52 Az eseményekre I. *Pauler Gy.*: i. m. 268-284.; *Makk F.*: i. m. 127-131.; *Kristó Gy.*: i. m. 81-86.; *Font M.*: II. Géza orosz politikája 1141-1152. AUSZ LXVII. Szeged, 1980. 33-39.; *V. T. Pasuto*: i. m. 188-189.; *Isztorija Vengrii I.* Moszkva, 1971. 146.; *P. P. Tolocsko*: *Nascsadki Monomaha*. Kiev, 1972. 60-64. *Font M.*: Géza II. és Izjaszlav Kievszkij. AUSZ *Dissertationes Slavicae*. XVIII. Szeged, 1982. 79-85.

53 SRH I. 460.

54 A magyar-halicsi viszony alakulására ld. *Font M.*: II. Géza i. m. 38.

55 *Makk F.*: *K dosztovemoszti odnogo iz szoobcsenij Kievskoj letopiszi*. AUSZ *Dissertationes Slavicae*. Supplementum. Szeged, 1981. 9-13.

56 *B. A. Rübakov*: *Bojarin-letopiszec XII v. Isztorija SZSZSR* 1959/5 56-79.

57 PSZRL II. 1962. 448. oszlop

58 I. m. 419., 447.

kapott. Ribakov azonban rámutatott arra is, hogy az elbeszélésciklus nem származhat teljes egészében Pjotr Boriszlavics tollából (ha egyáltalán elfogadjuk szerzőségét). A kijevei évkönyv 12. század végi összeállítója mérített az egyik ellenfél, Szvjatoszlav Olgovics életírásából, ennek tudhatók be az időnként felbukkanó, Izjaszlavot negatívan értékelő ítéletek.⁵⁹ A halicsi Vlagyimirkoval vívott harcok leírásába pedig halicsi eredetű feljegyzések is kerülhettek, pl. Vlagyimirko utalása arra, hogy korábban szövetségi kapcsolat fűzte Magyarországhoz, valamint az e páfordulás miatt a magyarokat kedvezőtlen színben feltüntető körülmények, a vesztegetésekről szóló história. Ribakovon kívül mások is feltételezik, hogy a diplomáciában jártas szerző kezébe magyar és lengyel követi üzenetek is kerülhettek, ezzel magyarázzák az üzenetek grammatikailag hibás orosz szövegét.⁶⁰ A nevezett Pjotr Boriszlavics ugyanakkor bizonyosan nem azonos azzal a Monomah-párti évkönyvíróval, aki az 1120–30-as évek történetét leírta. A 12. század közepi helyzetben a krónikás már nem foglalhat egyértelműen állást a Monomah-dinasztia mellett, hiszen nemcsak Izjaszlav, hanem ellenfeleinek egy része is oda tartozik.

II. c/ A kijevei évkönyv harmadik bővebb, magyarokat érintő része az 1188–1190-es éveknel olvasható,⁶¹ ezúttal III. Béla (1172–1196) avatkozik be az orosz ügyekbe. A következő történt: III. Bélához érkezett Vlagyimir Jaroszlavics halicsi fejedelem, akitől „bojárjai elpártoltak”. III. Béla azonnal Halicsba sietett, de nem Vlagyimirt helyezte vissza birtokába, hanem András herceget ültette a trónra. András herceg uralmát részben a kíséretében levő magyar sereg, részben a halicsi bojárök egy csoportja biztosította. Az előbbi elégtelennek, az utóbbi ingatagnak bizonyult. Az újabb csapatküldés is csak ideig-óráig billentette András herceg javára a mérleget, végül menekülni kényszerült. Vlagyimir fejedelmet Béla király visszahozta Magyarországra, börtönbe záratta, ahonnan megszökött. Az évkönyv szerint a német-római császártól — illetve közvetítésével Krakkóból — rendszeres évjáradék küldése fejében támogatást kapott.

A tudósítás a kutatók egységes álláspontja szerint bizonyosan halicsi eredetű. Az állásfoglalások azonban eltérnek egymástól abban a kérdésben, hogy a szóban forgó rész mikor került a kijevei évkönyv textusába. Az egyik verzió szerint⁶² már a 12. század végén, mások szerint⁶³ 14. századi eleji interpoláció, amely a kijevei évkönyvet és a 13. század végén keletkezett halics-volhiniai évkönyvet egybemásoló krónikaíró keze nyomán került jelenlegi helyére. Berezskov kimutatta, hogy az 1188–1190-es évek eseményeit meglehetősen „szabadon” kezelte a krónikás, jelentős átcsoportosításokat végzett, „üres helyet” teremtve a halicsi feljegyzések számára. A többrendbeli „csúsztatás” eredménye, hogy 1190-re datál több, bizonyosan 1189-ben történt eseményt, pl. Frigyes császár Szentföldre indulását, amivel egyidőben történt András herceg elmenekülése illetve Vlagyimir visszatérése Halicsba. Úgy gondoljuk, ez utóbbi két esemény is az 1189-es évhez köthető.⁶⁴ Hogy ez a „visszadatálás” nem önkényes, azt az évkönyv belső logikáján kívül lengyel forrás is alátámasztja. Aligha véletlen, hogy Vlagyimir fejedelem sikeres visszatérése Matthias Miechovius (Miechowita) krónikája szerint megközelítőleg azonos időpontban, augusztus első felében történt (*circa*

59 B. A. Ribakov: i. m. 63.

60 I. m.; A. V. Juraszovszkij: K voproszu o sztepeni autentichnoszti vengerszkij gramot XII v. Ipat'evszkoj letopiszi. In: Drevnejsie gosudarsztva na territorii SZSZSZR. Moszkva, 1981. 189-194.

61 PSZRL II. 1962. 659-667. oszlop

62 D. Sz. Lihacsov: i. m. 431-433.

63 I. P. Berezskov: i. m. 183., 185., 204-205.

64 D. Wörn: Armillae aus den Umkreis Friedrich Barbarossas. In: Jahrbücher für Geschichte Osteuropa, 28 (1980). Wiesbaden, 1890. 391-397.; N. F. Kotljár: Formirovanie territorii i voznikovenie gorodov Galicko-Volünszkoj Ruszi IX-XIII vv. Kiev, 1985. 87.

festum assumptionis Marie virginis),⁶⁵ mint a kijevei évkönyvben (*Szpaszov gyeny*),⁶⁶ az évszámot azonban a lengyel krónika tévesen adja meg (1187). A lengyel krónikák két év körüli időtartamról (*prope biennium*) beszélnek Vlagyimir magyarországi fogságával kapcsolatban. Ugyanezt olvashatjuk a Gusztini évkönyvben is (*lét drž*), amely ezen adatát nagy valószínűséggel a lengyel krónikákból merítette.⁶⁷ Hodinka fordítása az időpont vonatkozásában téves, az orosz kifejezés szörendje világosan kifejezi, hogy nem pontosan két évről, hanem kb. két évnyi időtartamról van szó. Mindezek alapján lehetséges a magyarok halicsi jelenlétét 1188 tavasza és 1189 augusztusa közé helyezni.⁶⁸ Állításunkat megerősíti az a körülmény, hogy 1189 nyár elején III. Béla a kereszteshadak magyarországi áthaladásával volt elfoglalva, majd a keresztések és Bizánc ellentéteinek elsimitásával volt lekötve, ezért nem tudott András hercegnek újabb segítséget küldeni. Mindeddig tévesnek tartották⁶⁹ a kijevei évkönyv azon kitételét, amely a fogságból szökött Vlagyimir és Barbarossa Frigyes találkozását közli, mondván, Vlagyimir nem a császárral — aki ekkor a Szentföldön tartózkodott —, hanem annak fiával tárgyalt. A módosított kronológia feloldja ezt az ellentmondást, hisz a találkozás helye nincs megadva, így akár a kereszteshad útnak indulása után, valamelyik táborhelyen is megtörténhetett. Erről hasonlóan vélekednek az adatot más szempontból felhasználó munkák is.⁷⁰ Végül soron indokoltnak tartjuk Pauler Gyula álláspontjának⁷¹ módosítását.

A kijevei évkönyv e három kiemelten tárgyalt részének (I. a II. csoport adatait) vizsgálatából az alábbi következtetéseinket kívánjuk hangsúlyozni:

1. A három különböző részlet három különböző típusú szöveghagyományt képvisel. Az 1123. évi tudósítás a Monomah-dinasztiát dicsőítő krónikás alkotása, aki a dinasztia-alapító Vlagyimir Monomah dicsfényét utódaira is kivetíti, ellenfeleit „sötét színekben” ábrázolja. Az 1148–1152 közötti híradásban nem a dinasztia, hanem a nagyfejedelem személye (Izjaszlav Msztyiszlavics) áll a középpontban. Meglehet, világi szerzővel van dolgunk, de a kijevei évkönyvet összeállító Mojszej apát az ellenfelek ítéletét is engedi „beáramolni”, így a fennmaradt elbeszélés szövege nem homogén. A III. Béla kori halicsi expanzió leírása is kortás szerző műve, de a 14. század eleji kompilátor szerkesztő tevékenysége során átcsoportosította az anyagot. Tehát a mindeddig egységesen a „kijevei krónika adataként” kezelt szövegek között differenciálni lehet és kell: Monomah-párti krónikás (1123), Pjotr Boriszlavics bojár, Izjaszlav Msztyiszlavics életírója (1148–1152) és halicsi évkönyvíró (1188–1190). A magyarokra vonatkozó információknál pedig figyelembe veendő az is, hogy az első és harmadik esetben az események lejegyzője mindvégig az ellenfelek pártján állt.

2. A kronológia megállapításánál nem szabad az évkönyvben megadott dátumot perdöntőnek tekinteni: nemcsak az időszámításunknál 5508-al nagyobb évszámok, a márciusi évkezdetből adódó „mozgások”, hanem a későbbi krónikások szabad szövegkezelése miatt sem. Sajnos, ez utóbbi nem mindig érhető tetten, csak abban az esetben, ha kontroll-forrással is rendelkezünk. Ez a szerencsés körülmény járult hozzá II. Béla segítségküldése időpontjának

65 F. Albin Gombos: *Catalogus fontium historiae Hungariae*. Budapestini, 1937. II. 1602-1603.

66 PSZRL II. 1962. 665-667. oszlop

67 M. Sz. Hrusjev'szkij: *Isztorija Ukraini-Ruszi*. t. II. Lvov, 1905. 466.

68 Font M.: *Szemponok III. Béla halicsi hadjáratainak kronológiájához*. AUSZ LXXXIV. Szeged, 1987. 45-50.

69 Pauler Gy.: i. m. I. 329-330.; Makk F.: III. Béla és Bizánc. *Századok* 1982/1. 56-57.; Ud.: Magyarország a XII. században i. m. 210-213.; Kristó Gy.: i. m. 97.

70 Ld. 64. jegyzet, Stöckl op. cit. 500-502.

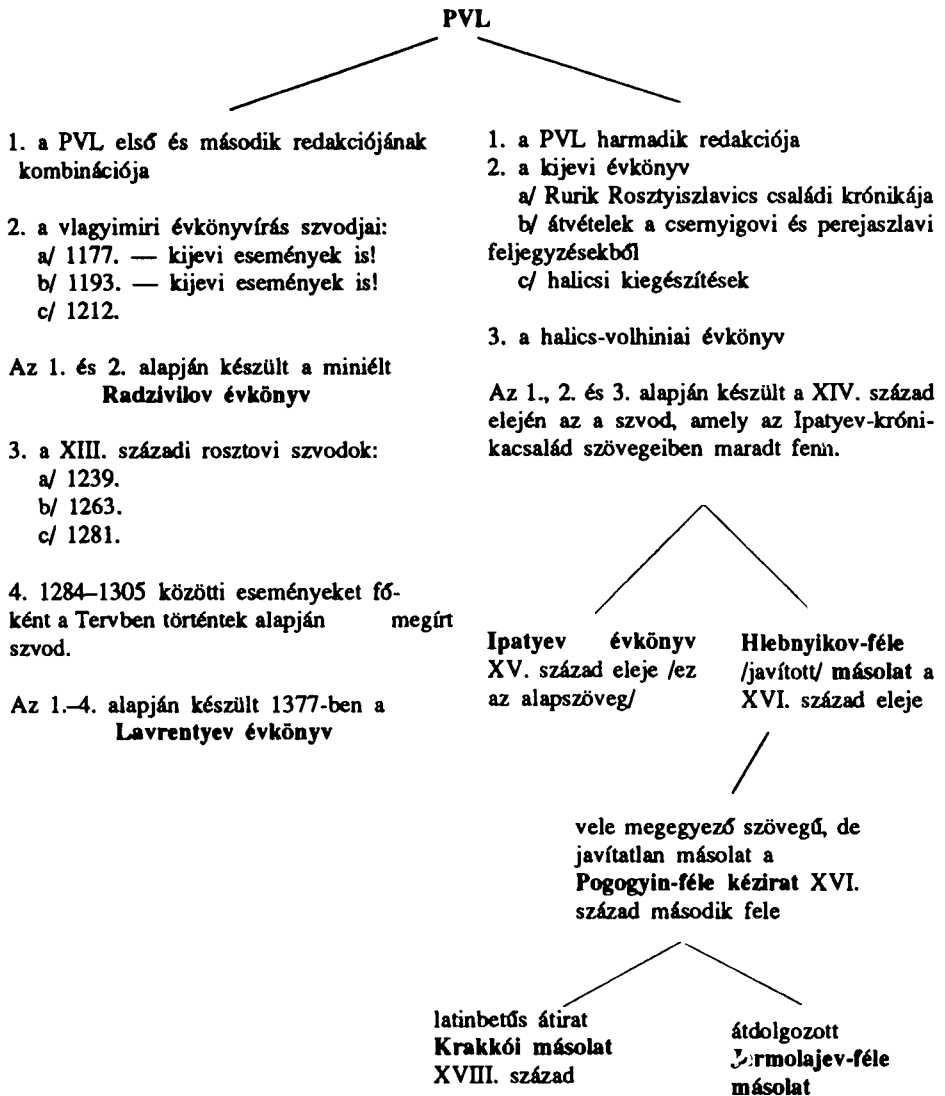
71 Pauler Gy.: i. m. II. 483. 2. j.

tisztázásához (1138) és az első Halics felé irányuló expanzió időintervallumának (1188 tavasza — 1189 augusztusa) meghatározásához.

3. Semmiképp sem célszerű a szövegkörnyezetükből kiragadva értelmezni az évkönyvi tudósításokat. A hiányzó részek pótlása fölösleges találgatásoktól óvja meg a szöveg forogatóját. Az eddig izoláltan kezelt 1118. és 1123. évi adatok (Jaroszlav Szvjatopolcsics meneküléséről és megsegítéséről) egyike sem hamis. A magyar krónika adata a két esemény közvetlen egymásutániságáról arra enged következtetni, hogy a nevezett orosz fejedelem két ízben is járhatott a magyar királynál. A másik, még ennél is szemléletesebb példa: a krónikás 1190-hez sorolja Barbarossa Frigyes Szentföldre indulását, ezáltal gyanúba keveri a többi 1190-re datált eseményt is. Hodinkánál viszont ez a passzus nem szerepel, mert a többi — nem magyar vonatkozású — résszel együtt kihullott a válogatás rostáján.

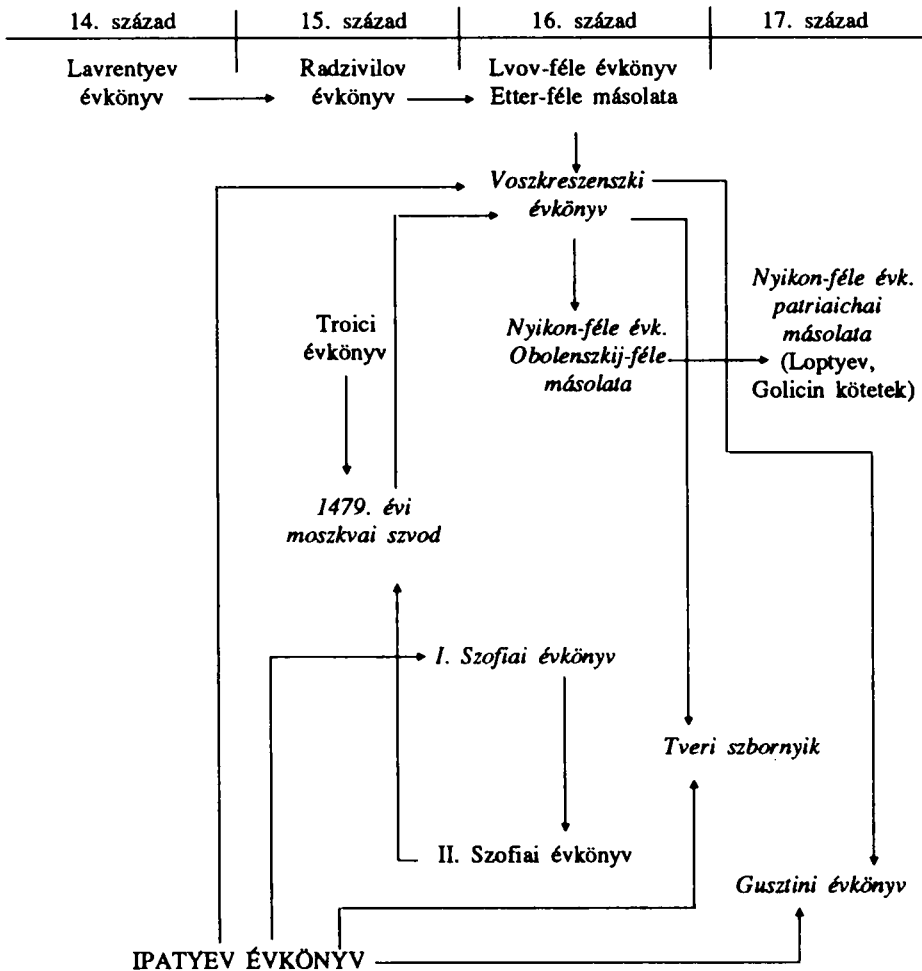
Következtetéseink summázataként még egyszer hangsúlyozzuk, hogy az orosz nyelven írt elbeszélő források felhasználása is ugyanolyan szintű forráskritikát igényel, amilyen hazai, latin nyelvű forrásaink esetében már régóta elengedhetetlen követelmény. Munkánk ehhez kíván szerény adalékul szolgálni.

1. táblázat⁷²: Az Ipatyev-krónikacsaládhoz tartozó évkönyvek, valamint a kijevi évkönyv és a vlagyimiri krónikák kapcsolata

⁷² Mindkét táblázat D. Sz. Lihacsov: i. m. 427-479. alapján készült.

2. táblázat: A kijevi évkönyv egyes szövegrészleteinek átkerülése más kódexekbe

Jelmagyarázat:

IPATYEV ÉVKÖNYV: a kijevi évkönyvet teljes egészében tartalmazó évkönyv

Voszkreszenszki évkönyv, stb.: a kijevi évkönyvet kivonatatosan, egyes részleteiben tartalmazó évkönyv

→ a szöveg továbbkerülésének útja